

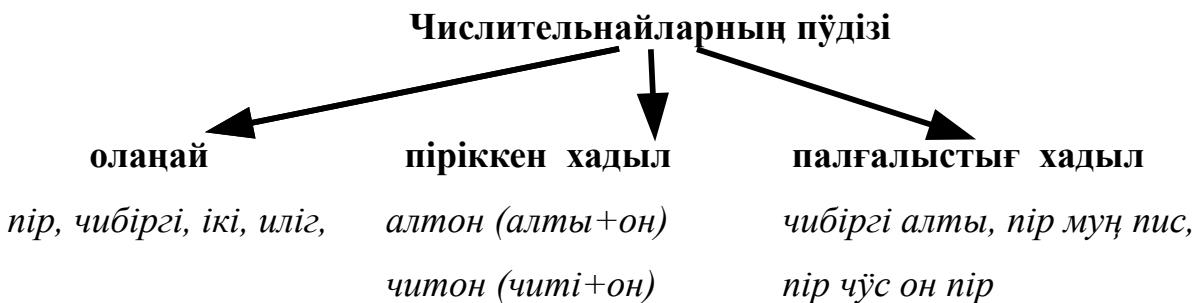
Числительнай. Числительнайларның пүдізі. Числительнайларның пәліктері

Числительнайның тиксі омазы.

Числительнай — ол санны (*алты, чүс*), ниме-нооның санын (*pіr тура, иліг ахча*) паза изерізін (*пастағы кізі, онынчы көнек*) таныхтапчатхан choox чардығы.

Числительнайлар **нинче?** **нинчені?** **нинчелер?** **нинчөлең?** **нинчеліг?** **нинчеңе?** сурығларға нандырчалар.

Числительнайлар, пасха имяларох чіли, choохтағның прай членнері полчалар: *подлежащай, сказуемай, толдырығ, чарытхы* паза *обстоятельство*. Көзідімге алза, *Он писке ўлелче* choохтағда *он пис* (ниме?) числительнай подлежащай полча, *писке* (ниме?) – толдырығ. *Тогазығда онча кізі полған* choохтағда *онча* (хай син? нинче?) числительнай син обстоятельствозы полча.

Олаңай числительнайларға пір төстіктең пүткеннер кірчелер: *pіr, читі, он, ан.п.*

20, 30, 40, 50 оннар ідөк пір төстіктең пүт парғаннар. Оларны адирға öнетін сөстер киректелчелер: чибіргі, отыс, хырых, иліг.

Пірккен хадыл числительнайларға ікі төстікнең пүткеннер кірчелер: *алтон (алты+он), ан.п.*

60, 70, 80, 90 оннар, пірге пазылып, ікі төстіктең пүтчелер. Килістіре единицанаң паза он сөстернең: *алтон, читон, сигізон, тозызон*.

Палғалыстығ хадыл числительнайларға ікі алай аннаң даа көп төстікнең

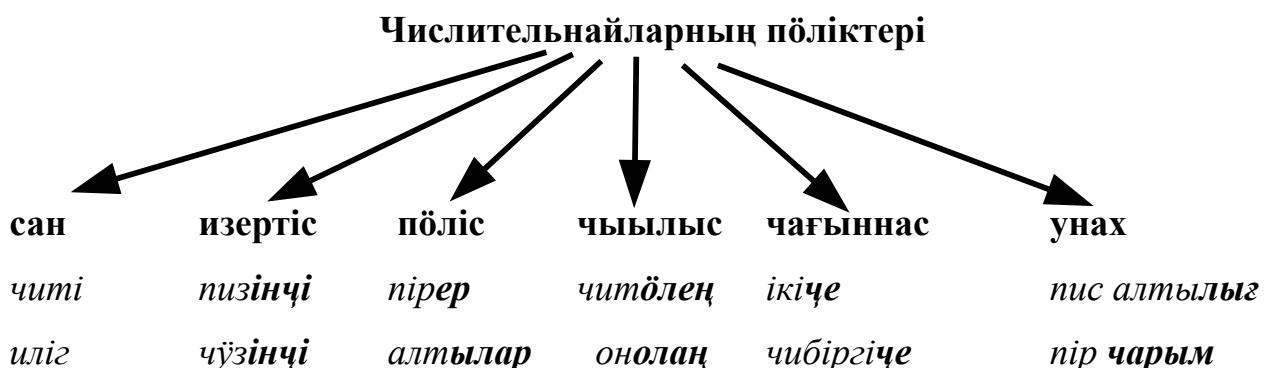
пүткеннер кірчелер: 11-дең 20-е читіре. 21-дең 30-ха читіре, 31-дең 40-ха читіре, ан.п.

Пу числительнайлар оннарны, чүстерні, муңнарны паза олардан даа пасха нольлығ саннарны паза единицаларны таныхтапчатхан сөстернің палғалызынаң пүтчелер: *он пис* (15), *отыс читі* (37), *алтон ўс* (63), *ўс чүс хырых алты* (346), *он читі муң пис чүс иліг тоғыс* (17559), ан.п.

Пу ондайнаң хадыл числительнайлар прай түрк тілдерінде пүтчелер.

Палғалыстығ хадыл числительнайларның пүдізіне олаңай даа, піріккен хадыл даа числительнайлар кірчес: *nır мүң ікі чүс отыс алты, сигізон пис* паза ан.п.

Тузазы паза грамматика пілдіріглері хоостыра числительнайлар мындағ пәндерге қарылчалар:

Полған на пәндердегі грамматика саринаң позының пілдіріглері пар.

Идер тоғыстар

1. Числительнайларны пу ондайнаң изерістіре пас салыңар:

a) олаңай; б) піріккен хадыл; в) палғалыстығ хадыл.

Алтон, ўс чүс алтон пис, миллиард, чүс, он пір, алты, читон читі, сигізон,

иліг, пис, төрт, тоғызон, ікі мұн читі, хырых.

2. Числительнайларны, сөстернең пазып, таблицаа кириңер.

100, 5, 50, 70, 35, 60, 40, 200, 256, 80, 1930, 20, 90, 10, 905,

1992, 1/2, 3/4, 1/10.

Олаңай числительнайлар	Піріккен хадыл числительнайлар	Палғалыстығ хадыл числительнайлар

3. Сөстіг диктант пазарға тимненіңер.

Отыс, тоғызон, чибіргі төрт, төртөлең, пір пистіг, *сигіс үйс читон*, миллион, ікі юстіг, онолаң, пір мұн, читі сигістіг, *чибіргінчі*, алтынчы, ікөлең, пір төрттіг.

Числительнайларны пүдізі хоостыра үс пәлікке қар салыңар:

а) палғалыстығ хадыл: ... ; б) піріккен хадыл: ... ; в) олаңай:

Арланған числительнайларнаң тузаланып, қоохтағлар пүдіріңер.

4. Пірге пазылчатхан числительнайларны сығара пазыңар.

Тоғыс (он), пис (алты), алты (он), алты, сигіс(он).

Литература

1. Боргояков В.А., Медведева М.А., Кызласова И.Л., Чебодева Л.А. Хакас тілі. Морфология (Пос алынча қоох қардаштары): ўгредіг пособиезі/ В. А. Боргояков, М. А. Медведева и др. – Ағбан: Н. Ф. Катановтың адынаң хакас хазна университетіндің издаельствозы, 2018.
2. Грамматика хакасского языка [Текст] / Под ред. Баскакова Н.А. – М.: Наука, 1975.
3. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика [Текст]. – М., 2001. – С. 692-693.
4. Хакас тілі. Морфология [Текст] / 021700.02 Филология (Хакас тілі паза литература) специальностьча ўгренчеткен студенттерге ўгредіг пособие / филнд Карповтың В.Г. редакциязынаң – Ағбан: Н.Ф. Катановтың адынаң Хакас хазна университетіндің издаельствозы, 2004. – С. 38-45.
5. Этимологический словарь тюркских языков. Общетюркские и межтюркские основы на буквы «Ж», «Й» [Текст]. – М., 1989. – 202 с.
6. Этимологический словарь тюркских языков. Общетюркские и межтюркские основы на буквы «К» [Текст]. – М., 2000. – 235 с.